

Karolis LAURINAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Bendro politinio dialogo paieškos: Ukrainiečių karinės organizacijos atstovų vizitai Kaune (1923–1928)

Santrauka. Šiame straipsnyje siekiama išanalizuoti bendro politinio dialogo paieškas tarp Ukrainiečių karinės organizacijos ir Lietuvos Respublikos politikų. Pagrindinės priežastys, lėmusios Lietuvos vyriausybės ryšių su UVO užmezgimą, kilo dėl Lietuvos ir Lenkijos konflikto dėl Vilniaus krašto. Ukrainiečių ir lietuvių netenkino orientacija į Antantės valstybes, o geopolitinė situacija ir prarastos teritorijos vertė ieškoti sąjungininkų. UVO priklausę nariai rengė pasikėsinimus ir išpuolius, nukreiptus prieš Lenkijos valstybės aukščiausius pareigūnus, todėl Lenkijos slaptosios tarnybos ėmė persekioti Eugenijaus Konovaleco vadovaujamą organizaciją. UVO nesugebėjo perkelti organizacijos struktūrą į Lenkijos aneksuotas Vakarų Ukrainos teritorijas, todėl E. Konovalecas kreipėsi į Lietuvą, tikėdamasis sulaukti pagalbos. Kaune iš lietuvių intelektualų ir politikų kartu su UVO nariu Ivanu Revjuku buvo suformuota viena iš organizacijos atstovybių, kodiniu pavadinimu „Leniuka“, kitaip dar žinoma kaip Lietuvių-ukrainiečių draugija. Be Prahos ir Berlyno, Kaunas tapo svarbiu centru, kuriame buvo ruošiami fiktyvūs dokumentai UVO atstovų kelionėms į kitas valstybes, rengiamas sukilimas Lenkijos aneksuotose ukrainiečių, baltarusių bei lietuvių teritorijose ir keičiamasi po žvalgybinių operacijų surinkta informacija apie politinę padėtį Lenkijoje.

Reikšminiai žodžiai: Kaunas, Eugenijus Konovalecas, vizitai, UVO, Lietuva.

Ivadas

Po Lenkijos ir Ukrainos karo¹ Vakarų Ukrainos Liaudies Respublikos (toliau – VULR) politikų ir karininkų iniciatyva emigracijoje pradėjo formuotis pagrindžio organizacijos. 1920 m. Prahoje buvo įkurta Ukrainiečių karinė organizacija (ukr.

¹ Įprastai istoriografijoje yra aptinkamas Lenkijos ir Ukrainos karo pavadinimas. Nors kariniai veiksmai vyko tarp Vakarų Ukrainos Liaudies Respublikos, Ukrainos Liaudies Respublikos, Lenkijos ir Rumunijos. Kariniame konflikte Čekoslovakija tiesiogiai nedalyvavo. Šios valstybės vaidmuo buvo kiek kitoks nei Rumunijos ir Lenkijos, kadangi Lemko Liaudies Respublikos atstovai siekė su Čekoslovakija sudaryti federaciją. Žr. Paul Magosci, “The Ruthenian decision to unite with Czechoslovakia”, *Slavic Review* vol. 34, no. 2. (1975), 372.

Українська військова організація)². UVO sudarė Ukrainos Liaudies Respublikos kariuomenės kareiviai, Sičio šauliai ir tautiškai nusiteikusi jaunuomenė. Pulkininko Eugenijaus Michailovičiaus Konovaleco (ukr. Євген Коновалець)³ vadovaujama UVO nuo įkūrimo pradžios išsiskyrė tarp kitų pogrindyje veikusių ukrainiečių organizacijų, savo veiklą grįsdama drastiškų ir radikalių priemonių – sabotažo, pasikėsinimų ir išpuolių – naudojimu prieš Lenkijos vyriausybės pareigūnus, lenkų tautybės asmenis arba organizacijai dėl politinių pažiūrų neįtikėjusius tautiečius. 1921 m. rugsėjo 25 d. pulk. E. Konovaleco vadovaujamos organizacijos narys Steponas Smokas-Fedakas (ukr. Степан Смок-Федак)⁴ surengė pasikėsinimą į Lenkijos valstybės maršalą Józefą Klemensą Piłsudskį jo vizito Lvove metu. Po dvidešimtmečio Lvovo politechnikos universiteto studento išpuolio J. Piłsudskis liko nesužeistas, tačiau iš Lvovo viešbučio paleisti šūviai kliudė Lenkijos valstybės viršininką lydėjusį Lvovo vaivadą Kazimierą Grabowskį, kuris iškart po pasikėsinimo buvo nugabentas į ligoninę. Ši „politinio protesto akcija“ išjudino tautiškas nuotaikas Vakarų Ukrainos visuomenėje; dėl to Lenkijos vyriausybė ėmėsi tramdomų priemonių kitiems galimiems protestams ar išpuoliams, nukreiptiems prieš Lenkijos vyriausybės politikus, kariškius ar kt. svarbius Lenkijos vyriausybės pareigūnus, sustabdyti⁵. Policijos pareigūnai ukrainiečių aktyvistų namuose atliko kratas, ėmėsi suiminėti su

² Lietuviškoje istoriografijoje yra įprasta Polska Organizacja Wojskowa (liet. Lenkų karinė organizacija) vartoti sutrumpinimą POW. Išlaikant nusistovėjusią istoriografijoje tradiciją ukrainiečių organizacijai (ukr. Українська військова організація) vartojamas UVO trumpinys. Tokio pobūdžio trumpiniai yra vartojami ir tarptautinėje istoriografijoje. Žr. Bohdan Budurowycz, „Poland and the Ukrainian problem 1921–1939“, *Canadian Slavonic papers/Revue Canadienne des Slavistes* Vol. 25 No. 4. (December 1983), 477–478. UVO trumpinys galima rasti ir Lietuvoje leistuose lietuviškuose periodiniuose leidiniuose, kaip pvz., „1918 m. lapkričio 1 d. Lvove“, *Lietuvių-Ukrainiečių draugijos žinios* nr. 6 (1932), 4, Iš ukrainų gyvenimo, *Vilniaus Rytosius* 1934 02 17, 3.

³ Eugenijus Konovalecas (ukr. Євген Коновалець) gimė 1881 m. Lvovo apskrityje, Zashkivo kaime. Studijavo teisę Lvovo universitete. Studijų metu universitete įsitraukė į Prosvitovos veiklą, dalyvavo Ukrainos nacionalinės demokratų partijos vykdomajame komitete kaip studentų atstovas. Pirmojo pasaulinio karo metais tarnavo Austrijos kariuomenėje. Po karo jam buvo suteiktas leitenanto laipsnis. 1918–1919 m. karo tarp Čekoslovakijos, Rumunijos Lenkijos ir Vakarų Ukrainos Liaudies Respublikos, Ukrainos Liaudies Respublikos metu tarnavo Ukrainos Liaudies Respublikos kariuomenėje. Po karo buvo suteiktas pulkininko laipsnis. 1938 m. po pasikėsinimo žuvo Roterdame.

⁴ Steponas Smokas-Fedakas (ukr. Степан Смок-Федак) gimė 1901 m. žymaus Lvovo karininko, Dnistro banko direktoriaus – Stepono Fedako šeimoje. Be jaunojo ukrainiečių aktyvisto ir UVO nario, šeimoje augo trys dukros – Olga, Zofija (Sofija), Olena (Elena). Pastaroji tapo moterų aktyviste Vakarų Ukrainoje ir įsitraukė į Ukrainos tautinių demokratų organizaciją (UNDO). Zofija ir Olga ištėkėjo už UVO lyderių – Andriejaus Melniko ir Eugenijaus Konovaleco. S. Fedakas emigravo į Vokietiją po pasikėsinimo į Lenkijos valstybės viršininką J. Piłsudskį. Po Antrojo pasaulinio karo dingo be žinios.

⁵ Grzegorz Mazur, „Zamach na marszałka Józefa Piłsudskiego“, *Annales universitatis Mariae Curie-Skłodowska: Sectio F Historia* t. 60 (2005), 410–411.

UVO susijusius arba galimai bendradarbiavusius asmenis. Iki 1922 m. gruodžio mėn. buvo suimta nemažai UVO narių, ukrainiečių laikraščių redaktorių, studentų ir kt. tautinę agitaciją vykdžiusių arba prieš Lenkijos vyriausybės politiką protestavusių asmenų⁶. Dėl šių susiklosčiusių aplinkybių pulk. E. Konovalenco vadovaujama organizacija nesugebėjo formuoti kitų organizacijos struktūrų ir vėliau jų perkelti iš Prahos į Vakarų Ukrainą⁷. Negalėdamas toliau tęsti pasipriešinimo prieš Lenkijos vyriausybės politiką, 1922 m. gruodžio mėn. pulk. E. Konovalencas kreipėsi į su Lenkiją konfrontavusias Vokietiją, Čekoslovakiją ir Lietuvą tikėdamasis iš jų sulaukti pagalbos⁸. Į UVO lyderio atsisaukimą atsakė Juozas Purickis. Tarpininkaujant VULR egzilinės vyriausybės diplomatui Jaroslavui Olesnickiui (ukr. Ярослав Олесницький) 1923 m. sausio 25 d. buvo pasirašyta sutartis tarp Lietuvos ir VULR vyriausybės⁹. Buvo numatytas ir pirmasis UVO atstovo vizitas į Kauną¹⁰.

Šio straipsnio tikslas – pristatyti UVO atstovų vizitus Kaune, atkreipiant dėmesį į politinio dialogo vystymą tarp Lietuvos vyriausybės politikų ir pulk. E. Konovalenco vadovaujamos organizacijos atstovų, pažymint Kauno miesto vietas, kuriose lankėsi ir su lietuviais diskutavo atvykę UVO nariai. Tyrime naudojami aprašomasis, analitinis ir sintezės metodai.

Apie UVO ir LŠS santykius bei bendrą veiklą rašė Arvydas Anušauskas, aptardamas informacijos apsikaitimo epizodus¹¹. Audronė Veilentienė tyrinėjo UVO ir Lietuvos ryšius bei bendro sukilimo parengiamuosius darbus¹². Vyngantas Vareikis rašė, kad Vincas Krėvė-Mickevičius kartu su kitais Lietuvos Šaulių Sąjungos (toliau – LŠS) atstovais, tarpininkaujant ukrainiečiams, susitiko su

⁶ Žr. Žiaurenybės, *Lietuva* 1922 11 05, 3; Lenkai žiauriai elgiasi, *Lietuva* 1922 11 09, 1; Masiniai suėmimai Ukrainoj, *Lietuva* 1922 11 15, 4; Galicijos kalėjimuose, *Lietuva* 1922 12 15, 4.

⁷ Roman Wysocki, *Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów w Polsce w latach 1929–1939* (Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2013), 45.

⁸ Šiame tyrime visas dėmesys sutelktas į Lietuvos ir UVO santykius bei šios organizacijos narių vizitus Kaune. Plačiau apie bendro Vokietijos, Čekoslovakijos vyriausbių ir UVO narių veiklą žr. Andrii Bolianovskyi, „Cooperation between the German military of the Weimar Republic and the Ukrainian military organization“, *Harvard Ukrainian studies* vol. 23 (1999); Wiktor Poliszczuk, *źródła zbrodni OUN i UPA: Integralny nacjonalizm ukraiński jako odmiana faszyzmu*, tom drugi, (Toronto, 2003).

⁹ Darbe pateikiamas šaltinio tekstas, kuriame buvo užsiminta, kad sutartis tarp VULR ir Lietuvos buvo pasirašyta. Buvo numatyta teikti finansinę ir politinę paramą. Originalaus sutarties dokumento tyrimo metu nepavyko rasti. Žr. 1923 m. gegužės 14 d. Tautų Sąjungos ir Lenkų departamento direktoriaus Igno Jonyno slapta raštas ministrui ir užsienio reikalų ministrui E. [Ernestui] Galvanauskui, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 400, l. 7.

¹⁰ Кентій Анатолій, *Українська військова організація (УВО) в 1920–1928 рр. Короткий нарис* (Київ: Інститут Історії України НАН України, 1998), 53.

¹¹ Arvydas Anušauskas, *Lietuvos slaptosios tarnybos 1918–1940* (Vilnius: Versus Aureus, 2014), 95–96.

¹² Audronė Veilentienė, „Lietuvos geopolitinės orientacijos pakeitimas ir Vilniaus susigrąžinimo planas“, *Istorija* 81 (2011), 7–9.

Vokietijos sausumos kariuomenės vadu Hansu von Seecktu¹³. Istorikas savaime tyrime prisilietė prie svarbaus aspekto, kadangi ukrainiečių organizacija, vadovaujama E. Konovalenco, Vokietijos karininkams ne tik tarpininkavo, bet ir taip pat atlikdavo pavestas žvalgybines operacijas. Mindaugas Nefas daktaro disertacijoje „Lietuvos Šaulių Sąjungos ideologijos raiška Lietuvos visuomenėje 1919–1940 m.“ aptarė, jog 1925 m. kilo idėja siųsti atstovą, kuris atstovautų ne tik Lietuvos, bet ir sukarintoms baltarusių ir ukrainiečių organizacijoms¹⁴. Istorikas Simonas Jazavita rašė, kad pagrindinis ukrainiečių organizacijos tikslas buvo nepriklausoma ir vieninga Ukrainos valstybė. Dėl šios priežasties organizacija nuo pat įkūrimo pradžios oponavo Lenkijai, aneksavusiai vakarines Ukrainos teritorijas. Todėl nekyla abejonių, kad Lietuvos politikai ir intelektualai, siekę atgauti sostinę Vilnių, užmezgė ryšius su pulk. E. Konovalenco vadovaujama organizacija. Istorikas pamini ir kitą svarbų momentą apie Lietuvos konsulo apsilankymą E. Konovalenco laidotuvėse¹⁵. Vytautas Jokubauskas naujoje mokslinėje monografijoje „Netiesioginis poveikis ir Lietuvos karinis saugumas 1919–1940 m.“¹⁶ aptarė vėlyvesnius UVO atstovų vizitus Kaune <...> 1928 m. lapkričio 19 d. Kaune lankėsi Aleksandras Smakulas ir Lietuvos Šaulių Sąjungos salėje skaitė paskaitą apie Ukrainos ir Lenkijos santykius. <...> Po metų Kaune lankėsi UVO narys dr. Sidoras Čučmanas, E. Konovalenco artimas bičiulis ir leidinio „Surma“ redakcinės kolegijos narys <...>¹⁷. Monografijoje nebuvo aptartos UVO ir Lietuvos politikų ryšių užmezgimo aplinkybės bei pirmasis pulk. E. Konovalenco vadovaujamos organizacijos atstovo vizitas Kaune. Nėra užsiminta ir apie bendro politinio dialogo vystymą kartu su Lietuvos vyriausybės politikais bei intelektualais.

¹³ Vygantas Vareikis, „Sukilėliai, Šauliai, Savanoriai“, *Acta Historia universitatis Klaipedensis* t. XVII (2008), 198.

¹⁴ Mindaugas Nefas, „Lietuvos Šaulių Sąjungos ideologijos raiška Lietuvos visuomenėje 1919–1940 m.“ (daktaro disertacija: Vytauto Didžiojo universitetas, 2017), 216.

¹⁵ Simonas Jazavita, „Illusion and reality of statehood: the search for parallels between the Lithuanian activist front and the organisation of Ukrainian nationalists“, *Історія* 1 (2017), 74.

¹⁶ Vytautas Jokubauskas, *Netiesioginis poveikis ir Lietuvos karinis saugumas 1919–1940 m.* (Klaipėda: Klaipėdos universitetas, 2019).

¹⁷ *Ibid.*, 247.

*Ryšių su Lietuva
užmezgimas ir politinio
dialogo vystymas: Osypo
Dumino ir Eugenijaus
Konovaleco vizitai Kaune*

Lietuvai pasirašius su VULR sutartį pastarajai iš karto buvo numatyta suteikti finansinę ir politinę paramą¹⁸. Po sutarties nustatytų sąlygų naudodamasis Lietuvos pasiuntinybės Vokietijoje paruošta viza iš Berlyno į Kauną atvyko UVO vadovybės (pulk. Eugenijaus Konovaleco ir Andrejaus Melniko (ukr. Андрій Мельник¹⁹) deleguotas Osypas Duminas (ukr. Осип Думін). Jam buvo nurodyta vesti politinį dialogą su Lietuvos vyriausybės politikais, LŠS posėdžio metu Kaune pristatyti UVO kaip tai buvo nušviesta ir Vokietijos Veimaro kariškiams – t. y. lietuvių politikus klaidingai informuoti, kad neva pulk. E. Konovaleco vadovaujama organizacija yra Ukrainos pagrindžio kariuomenė, kuri žada surengti sukilimą prieš Lenkiją ir atgauti jos aneksuotas Vakarų Ukrainos teritorijas²⁰. Būtų sunku nustatyti, kaip į tokius UVO atstovo žodžius sureagavo LŠS atstovai ir Lietuvos vyriausybės politikai; ar apskritai visa ši diskusija, vykusi LŠS pastate (Laisvės al. 34) Kaune, tada buvo vertinta rimtai. LŠS periodinis leidinys „Trimitas“ bei kiti politinių partijų leidiniai ir oficiozai rašė apie sudėtingas sąlygas Vakarų Ukrainoje, ukrainiečių aktyvistų namuose atliekamas kratas, areštus bei Lenkijos vyriausybės pradėtą taikyti politiką²¹. Dėl šių susiklosčiusių aplinkybių, akivaizdu,

¹⁸ 1923 m. gegužės 14 d. Tautų Sąjungos ir Lenkų departamento direktoriaus Igno Jonyno slapta raštas ministrui ir užsienio reikalų ministrui E. [Ernestui] Galvanauskui. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 400, l. 7.

¹⁹ Andriejus Melnikas (ukr. Андрій Мельник) gimė 1890 m. Drohobyčo apskrityje, Volijos Jokubovijos kaime. 1912–1914 m. pradėjo studijas Aukštojoje Žemės Ūkio mokykloje Vienoje, tačiau prasidėjęs Pirmasis pasaulinis karas jas nutraukė. Pirmojo pasaulinio karo metais tarnavo Austrijos kariuomenėje, po pralaimėto mūšio buvo suimtas Rusijos kariuomenės ir įkalintas. Nelaisvėje A. Melnikas susipažino su E. Konovalecu ir tapo artimais bičiuliais. 1917 m. formavo Sičio Šaulių batalionus Bukovinoje ir Galicijoje, vėliau tapo šių batalionų vadu. 1918–1919 m. karo tarp Lenkijos, Čekoslovakijos, Rumunijos ir Vakarų Ukrainos Liaudies Respublikos, Ukrainos Liaudies Respublikos metu buvo Ukrainos Liaudies Respublikos kariuomenės štabo vadas. 1920–1921 m. dirbo Ukrainos Liaudies Respublikos karo atašė Prahėje ir Vienoje. 1922 m. grįžo gyventi į Galiciją ir kartu su E. Konovalecu siekė suformuoti UVO atstovybę Lvove, tačiau prasidėjus Lenkijos vyriausybės represijoms buvo suimtas ir įkalintas. Mirė 1964 m. Vokietijoje.

²⁰ Korzec, „Memoriał O. Dumina“, *Zeszyty Historyczne*, t. 250 (1974), 108.

²¹ Bado streikas kalėjimuose, *Lietuva* 1922 12 05, 4; Процес С. Федак і тов., *Діло* 1922 10 06, 1; Процес Федака й товаришів, *Український прапор*, 1922 11 18, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 433, l. 163; Lenkai uždraudė ukrainiečiams švęsti valstybės nepriklausomybės šventę, *Lietuva* 1922 11 01, 1; Dėl neteisingo Lenkų elgimosi, *Lietuva* 1922 12 14, 3; Ukrainiečių valdžios protestas, *Lietuva* 1922 12 29, 3.

kad UVO patyrė nemenkų nuostolių, dėl kurių organizacija buvo priversta ieškoti sąjungininkų. Lenkijos vyriausybės represijos bei organizacijos narių persekiojimas turėjo atsiliepti ir tolesnei UVO veiklai, kuriai reikėjo finansinės bei politinės paramos. Ši UVO nario mintis turėjo susilaukti kitokio vertinimo ir interpretavimo, labiau susijusio su Vilniaus kontekstu, kadangi į rengiamą ukrainiečių organizacijos sukilimą Lietuvos politikai pasiūlė įtraukti ir baltarusius. Iš baltarusių buvo tikimasi suformuoti panašaus pobūdžio organizaciją kaip ir UVO, kuri prasidėjus sukilimui į ją turėjo įsitraukti²².

Iš Berlyno UVO vadovybė pasiuntė 4 asmenis tartis su baltarusių organizacijomis ir su jų atstovais Vilniuje²³. Kadangi po Vilnijos užėmimo mieste liko gyventi Laikinojo lietuvių komiteto sekretorius, o vėliau ir Tautų Sąjungos ir Lenkų departamento direktorius Ignas Jonynas²⁴, jis ir parengė UVO nariams reikiamus dokumentus kelionei į Vilnių. I. Jonynas pasirašydavo pakvitavimus skirtus ukrainiečių emigrantų įkurtam ir Vilniuje veikusiam Ukrainiečių Centriniam komitetui, kuriame po derybų su baltarusių atstovais liko UVO vadovybės nusiūsti į Vilnių asmenys²⁵. Po šių derybų 1923 m. vasario mėn. Berlyne buvo pasirašytas susitarimas tarp Baltarusių šaulių sąjungos (toliau – BŠS), LŠS ir UVO. Susitarime buvo numatyta surengti karinius veiksmus, nukreiptus prieš Lenkijos vyriausybę. Pirmieji šio susitarimo veiksmai prasidėjo 1923 m. ėmus organizuoti išpuolius tarp Lvovo ir Vilniaus. Šiai UVO, BŠS ir LŠS sabotažo kompanijai buvo skirta 30 tūkst. JAV dolerių²⁶.

Nors O. Duminas posėdžio metu Kaune Lietuvos politikus ir LŠS atstovus klaidingai informavo apie UVO, tai netrukė su pulk. J. Konovaleco vadovaujama organizacija užmegzti ryšius, o organizacijai skiriamu finansavimu nebuvo stokojama. Antai sutartyje su VULR vyriausybe buvo numatyta kasmet skirti po 15 000 litų²⁷. Šie pinigai buvo išmokami po 5000 kas keturis mėnesius²⁸. Gautus pinigus UVO naudojo ne vien tik organizacijos nariams sukilimui parengti. Iš Lietuvos gaunamus pinigus organizacija taip pat skyrė kitiems organizacijos struktūros padaliniams formuoti, organizacijos periodinių leidinių Čekoslovakijoje ir Vokietijoje leidybai²⁹.

²² Korzec, „Memoriał O. Dumin“, 109.

²³ Ibid, 109.

²⁴ Aldona Gaigalaitė, „Lietuvos valstybės pagalba Vilnijos lietuviams 1922–1928 m.“ *Lietuvos istorijos metraštis* 1994 (1995), 53.

²⁵ Emilian Wiszka, *Emigracja ukraińska w Polsce 1920–1939* (Gdańsk, Wydawnictwo uniwersytetu Gdańskiego, 1997), 598–599.

²⁶ Tomasz Błaszczak, *Białorusini w Republice Litewskiej 1918–1940* (Białystok: Wydawca Białorusie Towarzystwo Historyczne, 2017), 242.

²⁷ 1923 05 14 Tautų Sąjungos ir Lenkų departamento direktoriaus Igno Jonyno slapta raštas ministrui ir užsienio reikalų ministrui E. [Ernestui] Galvanauskui, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 400, l. 7.

²⁸ Ibid.

²⁹ Wiktor Poliszczuk, *źródła zbrodni OUN i UPA: Integralny nacjonalizm ukraiński jako odmiana faszyzmu*, tom pierwszy, (Toronto, 2003), 130.

Be numatytų subsidijų, ukrainiečių organizacijai taip pat buvo skiriama ir politinė parama. Į Kauną pasiūstas UVO vadovybės atstovas pirmiausia turėjo užmegzti ryšius su Lietuvos vyriausybės politikais ir LŠS atstovais bei pritraukti į savo pusę šalininkus, su kuriais bendradarbiavimas organizacijai turėjo garantuoti tolesnį finansavimą. Šie ryšiai ir bendras politinis dialogas nevyko vien tik UVO atstovo iniciatyva – jis jungė ir siejo abi puses. Lietuvių politikams tai galėjo atrodyti kaip galima alternatyva Lietuvai susigrąžinti sostinę Vilnių, kadangi būtent jie inicijavo derybas su O. Duminiu dėl baltarusių, ukrainiečių ir lietuvių sukilimo. Be to, lietuviams reikėjo, kad UVO bendradarbiautų su LŠS ir atliktų bendras žvalgybines operacijas, po kurių teiktų informaciją apie padėtį Lenkijoje³⁰.

Posėdžio metu UVO atstovas O. Duminas pratarė, jog jo atstovaujama organizacija gaudavo finansinę paramą iš Sovietų Sąjungos (toliau – SSRS) atstovo Ukrainos Sovietų Socialistinėje Respublikoje³¹. Tai buvo įprasta praktika tarp ano meto Vakarų Ukrainos organizacijų, tiek legaliai veikusių, tiek savo veiklą slėpusių ir ją vykdžiusių pogrindyje. Iš dalies prie to prisidėjo ir 1919 m. Vakarų Ukrainoje įkurta komunistų partija bei nuo 1923 m. SSRS pradėtas vykdyti ukrainizacijos procesas³². Ukrainiečių akimis, tai buvo lyg ilgai laukta galimybė, leidusi puoselėti savąjį valstybingumą, nes prasidėjus ukrainizacijai buvo galima kiek laisviau vystyti nepriklausomą ukrainiečių kultūrinę bei politinę veiklą³³. Ukrainizacija pritraukė besikuriantį ukrainiečių inteligentijos sluoksnį ir laisvai veikusius Ukrainos ūkininkus. Ukrainizacijos procesu buvo siekta, kad susidarytų Lenkijos aneksuotose teritorijose gyvenusių ukrainiečių bei kitų tautų palanki nuomonė apie sovietų valdžią ir pritraukti kitas su Lenkija konfrontavusias valstybes³⁴. Deja, bet nėra pakankamai šaltinių, kurie leistų teigti, kad ukrainizacijos procesas ir SSRS politika Ukrainoje turėjo įtakos Lietuvos užsienio politikai. Aišku tik tai, kad susiklosčiusi geopolitinė situacija ir Lenkijos aneksuotos teritorijos vertė abi puses palaikyti ryšius, o vėliau rengiant sukilimą buvo numatyta į jį įtraukti SSRS ir Vokietiją³⁵.

Posėdžiui Kaune pasibaigus UVO atstovas O. Duminas grįžo į Berlyną. Ten apie įvykusią diskusiją su lietuviais pranešė UVO vadovybei³⁶. UVO lyderis pulk. E. Konovalcas pritarė lietuvių sąlygomis ir bendro sukilimo prieš

³⁰ Anušauskas, *Lietuvos slaptosios tarnybos 1918–1940* (Vilnius: Versus Aureus, 2014), 95.

³¹ Edward Prus, *Taras Czuprynka Hetman UPA i wielki inkwizytor OUN* (Wrocław: Wydawnictwo Nortom, 1998), 28.

³² Roman Solchanyk, „The Comintern and the Communist party of Western Ukraine, 1919–1928“, *Canadian Slavonic paper*, Vol. 23 (1981), 182–186.

³³ Język ruski a Polski, *Słowo Polskie*, 1926 12 01, Nr. 331, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 433, l. 59.

³⁴ *Ukraina svetimoj valdžioj; tautinių Ukrainos kovotojų nušviesta*, iš vokiečių kalbos vertė Jonas Kazėnas (Kaunas: Vilniui vaduoti sąjungos leidinys, 1930), 8.

³⁵ Plačiau žr. Veilentienė, „Lietuvos geopolitinės orientacijos pakeitimas ir Vilniaus sugrąžinimo planas“, *Istorija* 81 (2011), 7–9; Bogusław Kosel, „Litewski plan oswobodzenia Wilna z rąk polskich“, *Studia podlaskie*, t. 21 (2013), 331–342.

³⁶ Kozec, „Memoriał O. Dumina“, 109.

Lenkijos valstybę organizavimo idėjai. Tiesa, jis neturėjo iš ko rinktis – jo vadovaujama organizacijai reikėjo politinės paramos, ją persekiojo Lenkijos slaptosios tarnybos, taip pat trūko ir nuolatinio finansavimo. Subsidijas sutiko teikti Lietuvos valstybė, kartu iškeldama sąlygą, jog kartu su baltarusiais ir lietuviais į sukilimą Lenkijos aneksuotose teritorijose išitrauks UVO. Visgi tik finansinė ir politinė parama iš lietuvių UVO lyderio netenkino. Ukrainiečių organizacijai reikėjo plėstis ir į jos veiklą įtraukti daugiau narių; ir nors Gdanske buvo rengiami bei apmokami UVO naujokai, jų nepakako, nes dėl nuolatinio Lenkijos vyriausybės persekiojimo jie buvo greitai areštuojami, o vėliau įkalinami. UVO trūko patyrusių narių – kareivių ir karininkų, kuriems parengti nereikėtų skirti laiko ir lėšų. Organizacija stokojo ir pasiuntinybių teikiamos paramos ruošiant fiktyvius dokumentus atvykstantiems arba išvykstantiems organizacijos nariams³⁷.

1925 m. į Kauną iš Karaliaučiaus ryžosi atvykti pulk. E. Konovalecas. Šį kartą jis inicijavo derybas kartu su LŠS atstovais ir Lietuvos politikais³⁸. Susirinkimas vyko LŠS pastate be finansinės ir politinės paramos. UVO lyderis siekė užtikrinti, kad jo vadovaujamos organizacijos nariai turėtų sąlygas naudotis Lietuvos pasiuntinybėmis bei kad jiems būtų išduodami fiktyvūs dokumentai (vizos). Ši parama iš Lietuvos buvo itin reikalinga tiek rengiant UVO narius sukilimui, tiek ir formuojant naujas būstines kitose valstybėse³⁹. Visgi Lietuvos politikams teikti šią paramą buvo nelengva. Vis dar tęsėsi Lenkijos ir Lietuvos konfliktas dėl Vilniaus. Dėl jo nutrūko visi šias valstybes sieję diplomatiniai ryšiai. Ukrainiečių organizacijai skiriamos subsidijos buvo perduodamos slapta per kurjerius. UVO narių apsilankymai Lietuvos pasiuntinybėse galėjo patekti į kitų valstybių diplomatų akiratį bei sukelti pašalinių diskusijų. UVO buvo kaltinama surengusi ne vieną pasikėsinimą ir išpuolį prieš Lenkiją bei jos aukščiausius pareigūnus. Bendradarbiavimas su šia organizacija ir jos narių apsilankymai Lietuvos pasiuntinybėse būtų pakenkę Lietuvos tarptautinei padėčiai bei siekiui Lietuvos visuomenei sugrąžinti Vilnių. Negana to, O. Dumino vizito Kaune metu lietuviai buvo klaidingai informuoti apie UVO ir šios organizacijos veiklą. Jo žodžiai apie „Ukrainos pagrindžio kariuomenę“ ir jos rengiamą sukilimą buvo toli nuo tiesos ir vertė abejoti ryšių su ukrainiečiais patikimumu.

³⁷ Lucyna Kulińska, *Działalność terrorystyczna i sabotażowa Nacionalistycznych organizacji ukraińskich w Polsce w latach 1922–1939*, (Kraków: fundacja centrum dokumentacji czym Niepodległościowego księgaria akademicka, 2009), 128.

³⁸ Дмитрий Станиславович, „Антипольское сотрудничество Литвы и УВО-ОУН в межвоенный период“, *Славянский мир: общность и многообразие. Тезисы молодежной научной конференции в рамках Дней славянской письменности и культуры* (2015), 100–101.

³⁹ Kulińska, *Działalność terrorystyczna i sabotażowa Nacionalistycznych organizacji ukraińskich*, 128.

Apie vyravusias nuostatas tarp lietuvių ir apie klaidingą informaciją, kurią jiems pranešė O. Duminas, J. Konovalecas žinojo. UVO organizacijos lyderis susirinkime, kuriame, be LŠS atstovų, dalyvavo ir Mykolas Biržiška bei J. Purickis, pasiūlė alternatyvą. Jo nuomone, Kaune turėjo būti įkurtas bendras lietuvių ir ukrainiečių organas slapu pavadinimų „Leniwka“ (kitaip dar žinoma, kaip Lietuvių-ukrainiečių draugija), o į jo sudėtį reikėjo įtraukti atsakingą bei patikimą asmenį iš UVO. Jis turėjo parūpinti fiktyvius dokumentus organizacijos narių kelionėms į Lietuvą ir iš jos į kitas valstybes⁴⁰. UVO nario paskyrimu būtų buvę užtikrinta, kad lietuvių politikų, intelektualų ir LŠS narių ryšiai su ukrainiečių organizacija neiškils į viešumą, o organizuojama bendra veikla nepritrauks kitų valstybių – ypač Lenkijos – politikų dėmesio. Tai turėjo apsaugoti Lietuvos politikus ir intelektualus nuo galimo susikompromitavimo dėl ryšių su organizacija, kurios veikla buvo nelegali, o naudojamos priemonės – radikalios.

Posėdyje numatytas skirti asmuo buvo patyręs Ukrainos Liaudies Respublikos kariuomenės šimtininkas Ivanas Revjukas (ukr. Іван Ревюк). Kadangi jis taip pat, kaip ir kiti UVO nariai, buvo persekiojamas Lenkijos slaptųjų tarnybų ir kaltinamas vykdęs išpuolius arba galimai prie jų prisidėjęs, jam Kaune buvo išduotas pasas Jono Bartavičiaus vardu ir pavarde (dar vadintas Ponu ir Ivanu Bartavičiumi)⁴¹. Jis turėjo reprezentuoti ukrainiečių organizaciją ir vykdyti pulk. J. Konovalenco paliepus stengiantis neįtraukti kitų žinomų Lietuvos politikų ir intelektualų⁴². Be to, I. Revjukas turėjo informuoti UVO vadovybę apie padėtį Lietuvoje ir pranešti apie Lietuvos ir Lenkijos konfliktą dėl Vilniaus, taip pat jis buvo įpareigotas ruošti kurjeriams siuntas, kurias jie pristatydavo UVO nariams⁴³. E. Konovalecas posėdyje įvardijo, kad šis asmuo buvo patikimas ir dėl jo neturėjo kilti jokių rūpesčių. Remiantis ankstesne patirtimi, būtų sunku tikėti, kad lietuviai naiviai tikėjo visais UVO lyderio žodžiais. Turbūt dėl rengiamo bendro baltarusių, ukrainiečių ir lietuvių sukilimo jiems UVO narys atrodė esąs naudingas, dėl to Lietuvos vyriausybės politikai sutiko su I. Revjuko paskyrimu ir nurodė, kad jo pragyvenimui Kaune atlyginimas bus mokamas iš LŠS biudžeto⁴⁴.

Susirinkime, be numatomo bendro lietuvių ir ukrainiečių organo Kaune įkūrimo ir UVO atstovo Lietuvoje paskyrimo, buvo nuolat grįžtama prie Lietuvos pasiuntinybes svetur siejusios diskusijos. Šių Lietuvos institucijų užsienyje įtraukimas būtų galėjęs leisti UVO nariams vykti iš vienos vietos į kitą. Posėdyje LŠS būstinėje Kaune E. Konovalecas nurodė ir pirmąją kryptį į Rygą, kur

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Петро Мірчук, *Нарис історії Організації Українських Націоналістів 1920–1939 т., Перший том, за редакцією Степана Ленкавського* (Мюнхен–Лондон–Нью-Йорк: Українське видавництво, 1968), 33.

⁴² Ibid.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Ibid.

jau buvo numatyta skirti UVO atstovus (Aleksandrą Sorokiną (ukr. Олександр Сорокін) ir Arnoldą Bočerį (ukr. Арнольд Бочер) ir užmegzti ryšius su Latvijos vyriausybe⁴⁵. UVO narių kelionėms reikiamus fiktyvius dokumentus parengti galėjo tik Lietuvos užsienio reikalų ministras Dovas Zaunius. Jis taip pat turėjo informuoti Lietuvos pasiuntinybes apie UVO narių vizitus⁴⁶. Tačiau nėra iki galo aišku, ar šis Lietuvos pasiuntinybių įtraukimas ir UVO nariams fiktyvių vizų ruošimas neapsiejo be atskiro ministrų kabineto posėdžio bei kaip tai galėjo apskritai vykti, žinant, kad tarp Lenkijos ir Lietuvos nebuvo jokių diplomatinių santykių. Todėl tikėtina, kad buvo naudotas panašus veikimo principas kaip ir Ivano Revjuko atveju. Tai leistų teigti, jog Kaune buvo rengiami fiktyvūs dokumentai ne tik atvykstantiems UVO nariams, bet ir išvykstantiems į kitas valstybes. Šis sprendimas leisti UVO nariams naudotis Lietuvos pasiuntinybėmis svetur posėdyje buvo priimtas, nes apie tai liudija šios organizacijos narių išsibarstymas įvairiose Europos valstybėse, kaip antai: Italijoje – Eugenijus Onakis (ukr. Євген Онак), Prancūzijoje – Aleksas Boika (ukr. Алексас Бойка), Austrijoje – Mykolas Suško (ukr. Микола Сущко), Bulgarijoje – Ivanas Šimanskis (ukr. Іван Шиманський), Šveicarijoje – Mykolas Nikevičius (ukr. Миколь Ніккевич) ir t. t. Naudodamiesi Lietuvos pasiuntinybėmis UVO nariai vyko į JAV arba Kanadą⁴⁷. Kelionės už Europos ribų, kaip į JAV, Kanadą ar Pietų Ameriką (Urugvajus, Paragvajus, Čilė ir t. t.), nevyko neapgalvojus apie ten gyvenusių ukrainiečių bendruomenių padėtį, politines pažiūras, kadangi atvykę organizacijos nariai turėjo į jas integruotis⁴⁸. Kiekvienas miestas, kuriame lankėsi UVO nariai ir įkūrė organizacijos būstines, nebuvo vadintas įprastai – jie turėjo kodinius ir tik organizacijai priklausiusiems nariams žinomus pavadinimus, kaip antai: Praha – Volodivka, Berlynas – Karpativka, Ženeva – Zenija, Kaunas – Kazanė, Briuselis – Stobarivka, Gdanskas – Mimosivka, Roma – Romka ir Paryžius – Dubivka. Organizacijos nariai keliaudami į kitas valstybes ar tarpusavyje bendraudami vartojo irgi tik jiems žinomus ir suprantamus slapyvardžius. Antai pulk. E. Konovalecas pranešimuose ir periodiniuose leidiniuose buvo įvardijamas kaip žurnalistas, pulkininkas arba tiesiog Eugenijus, kiti organizacijos atstovai, pavyzdžiui, Omelianas Senikas (ukr. Омелян Сенік) buvo žinomas kaip kancleris, Volodymyras Martynecas

⁴⁵ Andrzej Zięba, *Lobbing dla Ukrainy w Europie międzywojennej: Ukraińskie biuro prasowe w Londynie oraz konkurenci polityczni (do roku 1932)* (Kraków: Księgarnia akademicka, 2010), 143.

⁴⁶ Kulińska, *Działalność terrorystyczna I sabotażowa Nacjonalistycznych organizacji ukraińskich*, 128.

⁴⁷ Варшавський акт обвинувачення Степама Бандери та товаришів, упорядник Микола Посівнич (Львів: Центр досліджень визвольного руху, 2005), 81.

⁴⁸ Edward Prus, *Herosi spod znaku tryzuba Konowalec-Bandera-Szuchewycz* (Warszawa: Wydawnictwo związków zawodowych, 1985), 45.

(ukr. Володимир Мартінець)⁴⁹ – redaktorius, Ivanas Frankas, Mykolas Suška – žiema, dėdė ir t. t.⁵⁰

Prie ukrainiečių organizacijos atstovų kelionių į kitas valstybes prisidėjo Lietuvos užsienio reikalų ministras Dovas Zaunius. Jis iš anksto pranešdavo Lietuvos pasiuntinybėms apie asmenis, kurie planavo atvykti. Ši parama, kurią posėdžio metu Kaune svarstė E. Konovalecas, J. Purickis, M. Biržiška ir kt. lietuvių politikai, garantavo, kad UVO veikla nesustojo, o slaptųjų tarnybų persekiojami organizacijos nariai galėjo keisti savo gyvenamosios arba trumpos viešnağės vietą.

*Lietuvių ir ukrainiečių
bendro organo Kaune
įkūrimas ir leidinio
„Surma“ perkėlimas į
Kauną*

1925 m. pulk. E. Konovalecui išvykus iš Kauno, buvo imtasi formuoti bendrą lietuvių ir ukrainiečių organą. 1927 m. susidarė iniciatorių grupė – Rapolas Skiptis, Liudas Vailionis, I. Revjukas (Jonas Bartavičius), Jonas Kazitėnas, Vincas Daudzvardas, kurie 1925 m. dalyvavo susirinkime su UVO lyderiu. Jie parengė draugijos įstatus ir išrinko Lietuvių-ukrainiečių draugijos (toliau – LUD) pirmąją valdybą – R. Skiptis, M. Biržiška, V. Krėvė-Mickevičius, I. Revjukas, V. Daudzvardas⁵¹. Valdyba kartu su J. Purickiu parengė veikimo planą: a) rengti paskaitas, kurios supažindins lietuvių visuomenę su ukrainiečių tautos dabartimi ir jos praeitimi; b) periodinėje spaudoje skleisti kuo daugiau informacijos apie ukrainiečių istoriją ir dabarties aktualijas; c) stengtis supažindinti lietuvių visuomenę su ukrainiečių menu, kultūra, muzika ir t. t.⁵² Buvo rengiami žymių Ukrainos intelektualų, rašytojų ir ukrainiečių tautinio atgimimo lyderių, pavyzdžiui, Ivano Franko (ukr. Іван Франко), Lesios Ukrainkos (ukr. Леся Українка), Taraso Ševčenko (ukr. Тарас

⁴⁹ Volodymeras Martinecas (ukr. Володимир Мартінець) gimė 1899 m. Nuo jaunystės buvo aktyvus ukrainiečių nacionalistas. Tarnavo Sičio Šauliuose prie etmono vyriausybės. 1923 m. persikėlė gyventi į Prahą ir studijavo Aukštojoje Komercinėje mokykloje; užėmė svarbią vietą tarp kitų ukrainiečių studentų nacionalistų. 1927 m. pulk. E. Konovalenco pakviestas prisijungė prie UVO. 1960 m. mirė Kanadoje.

⁵⁰ Варшавський акт обвинувачення Степама Бандери та товаришів, упорядник Микола Посівнич (Львів: Центр досліджень визвольного руху, 2005), 81.

⁵¹ Iš lietuvių-ukrainiečių draugijos gyvenimo, *Lietuvių-Ukrainiečių draugijos žinios* nr. 2 (1932), 10.

⁵² Ibid, 11.

Шевченко) ir kt. gimimo bei mirties metinių paminėjimai, kartu apžvelgiami jų nuveikti darbai ir įvardijami nuopelnai ukrainiečių tautai⁵³.

1928 m. gegužės 15 d. Lietuvos vyriausybė numatė surengti Tautos laisvės šventę⁵⁴ ir jos metu pagerbti laisvės kovose žuvusius Lietuvos kareivius. Tautos šventė turėjo tiek kelti visuomenės pilietiškumą, tiek tapti priemone, teigiančia, kad padėtis Lietuvos valstybėje gerėja. Taigi rengiantis šventei buvo naudotos įvairios dekoracijos ar kt. papuošimai; ant miesto pastatų buvo pakabintos tautinės vėliavos, langai išpuošti kunigaikščių, prezidentų ir tautos žadintojų – Jono Basanavičiaus, Vinco Kudirkos – portretais⁵⁵. Mieste tvyrojo šventinė atmosfera buvo rengiamasi jos metu įvyksiančiam paradui. Į šią šventę Lietuvos vyriausybės politikai išsiuntė pakvietimus Vokietijos karininkams, karo atašė, įvairių valstybių (Suomijos, Latvijos, Vokietijos ir t. t.) politikams, diplomatiniam korpusui ir kultūros veikėjams⁵⁶. Be kitų valstybių atstovų, lietuviai į šią šventę pakvietė atvykti UVO vadovą pulk. E. Konovalcą ir V. Martynecą. Kadangi nebuvo jokių diplomatinių santykių tarp Lietuvos ir Lenkijos, bei jiedu negalėjo pasinaudoti lenkiškais pasais, prieš kelionę į Kauną jie kreipėsi į I. Revjuką dėl lietuviškų fiktyvių dokumentų paruošimo. Dokumentai, reikiami jiems atvykti į Lietuvą, buvo įteikti pavėluotai. Į Kauną E. Konovalcas ir V. Matynecas atvyko prieš pat šventę gegužės 13 d. Juos pasitiko J. Purickis, Vincas Krėvė-Mickevičius ir UVO atstovas prie Lietuvos vyriausybės I. Revjukas. Kartu jie vyko susitikti su kitais Lietuvos vyriausybės politikais ir diplomatais⁵⁷.

Keliaujant į susitikimą su lietuviais, UVO atstovui V. Martynecui į akis krito arklių tempiami tramvajai, kaip jis rašo savo atsiminimuose: *prieš 24 valandas Berlyne naudojausi jau elektriniu tramvajumi ir autobusu, o Kaune išvydus vėl tempiamą arklio tramvajų šypsojais prisimindamas vaikystę ir savo gyvenimo metus, praleistus Lvoje, bet mes pernelyg skubėjome į susitikimą su M. Biržiška ir aš negalėjau juo pasinaudoti. Aplink vien tik vienaukščiai arba dviaukščiai namai, šis miestas stebina savo jaudumu*⁵⁸. UVO atstovui Kaunas išties paliko nemažą

⁵³ Lietuvių Ukrainiečių draugijoj, *Lietuvių-Ukrainiečių draugijos žinios* nr. 3 (1932), 14.

⁵⁴ Pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu būta ne vienos valstybinės šventės. Šiuo atveju turima omenyje Steigiamojo seimo susirinkimo diena, kuri buvo švenčiama kaip kariuomenės diena, o pati šventė buvo įvardijama kaip Tautos laisvės šventė. Žr. Žilvytis Šaknys, „Valstybės (Tautos) švenčių formavimo ypatumai 1918–1940 m. Lietuvoje“, *Lietuvos etnologija* nr. 18 (2018), 137. Taip pat žr. Bernardas Ivanovas, „Lietuvių Tautos šventė Kaune 1926 m. gegužės 15 d. ir jos atgarsiai to meto spaudoje“, *Kauno istorijos metraštis*, t. 9 (2008), 219–225.

⁵⁵ Vita Ulytė-Grigelevičienė, „Lietuvos valstybės prezidento kalbų ir Tautos šventės iškilmių sąveika (1920–1938): poveikio komunikacija“, *Lietuvos istorijos studijos* nr. 24 (2009), 85.

⁵⁶ Gegužės 15 d. iškilmės Kaune, *Lietuvos aidas* 1928 05 16, 2; Užsienių svečiai Lietuvoje, *Kardas* 1928 05 30, 1; Lietuvos nepriklausomybės šventė, *Kelias* 1928 05 19, 3.

⁵⁷ Володимир Мартинець, *Українське підпілля. Від У.В.О. до О.У.Н. спогади й матеріяли до передісторії та історії українського організованого націоналізму*, (Вінніпер: 1949), 262.

⁵⁸ Ibid.

įspūdį, jeigu rašydamas savo atsiminimus vėliau Kanadoje nepamiršo paminėti vienos savo viešnagės šiame mieste.

Deja, bet kaip mini atsiminimų autorius, jie iš tiesų skubėjo, nes prie paminklo „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“ jų laukė M. Biržiška. Ten jie susitiko ir besišnekučiuodami su kitais Lietuvos vyriausybės politikais klausėsi prezidento Antano Smetonos kalbos. Prezidentas savo kalboje pakvietė visus švęsti, primindamas lietuvių politikams, diplomatams, karininkams ir kitiems, kad Vilnius, nors ir priklausęs Lenkijai, buvo Lietuvos sostinė⁵⁹. Po prezidento kalbos buvo atidengtas laisvės paminklas ir didelės eisenos, kurioje buvo moksleivių, sporto draugijų, korporacijų bei LŠS narių, dalyviai kartu su E. Konovalecu ir V. Martynecu žygiavo link kapinių pagerbti už Lietuvos laisvę žuvusių kareivių⁶⁰. Aplinkui būriavosi daug žmonių, įvairių partijų politikų, diplomatų ir karininkų, jie visi laikė fakelus, o šalia jų stovėjęs vyskupas laikė mišias⁶¹. Po mišių E. Konovalecas, V. Martynecas kartu su Lietuvos politikais bei kitų valstybių svečiais neskubėjo išsiskirstyti. <...> *Visas Ukmergės plentas, Laisvės Alėja ir kitos gatvės buvo perpildytos žmonių, kurie tirštai susigrūdę stovėjo šaligatviuose.* <...> *Daugelis žmonių buvo pasipuošę nepriklausomybės medaliais, kuriuos gavo už bendrą darbą nepriklausomybę saugojant ir ją stiprinant*⁶². Vakare visame mieste įsižiebė <...> *lemputės, miestas paskendo ugnies jūroje ir atrodė kaip pasaka. Tokios ypatingai gražios ir puikios iliuminacijos Kaunas dar nėra matęs <...> Apie 9 val. vakaro buvo paleisti fejerverkai iš Vytauto kalno. Danguj viena po kitos sprogo įvairios raketos ir šimtai žvaigždelių gražiai krisdavo ant žemės <...>. Pasižiūrėti fejerverkų iš namų į gatves išėjo visas miestas. Šaligatviai buvo pilni žmonių*⁶³. Nors mieste tvyrojo šventinė nuotaika, tačiau UVO nariui V. Martynecui pasirodė, kad tai buvo kur kas daugiau nei tik nepriklausomybės kovose žuvusių kareivių paminėjimas, bet kartu ir antilenkiška agitacija, kurios visai neslėpė Lietuvos vyriausybės politikai⁶⁴.

Kitą dieną žuvusių lietuvių karių paminėjimas vėl prasidėjo nuo A. Smetonos kalbos, o ji neapsiėjo be Vilniaus ir Lietuvos ir Lenkijos temos. Daugelis žmonių po oficialios ceremonijos ir prezidento kalbos ėjo į mišias, lankė kapines, o prezidentas su ministru pirmininku apėjo Lietuvos kariuomenę, LŠS narius, jaunuomenę ir kiekvienam iš jų paspaudė ranką⁶⁵. Karininkų Ramovės atstovai kartu su vokiečių karininkais aplankė Pirmajame pasauliniame kare

⁵⁹ Ibid, 263.

⁶⁰ Parado dalyviai, *Lietuvos aidas* 1928 05 16, 2.

⁶¹ Judėjimas į parado aikštę, ibid 1928 05 16, 2.

⁶² Gegužės 15 Kaune, *Trimitas* nr. 20 (1928), 658; Tautos šventei praėjus, *Trimitas* nr. 21 (1928), 681.

⁶³ Iliuminacija ir fejerverkai, *Lietuvos aidas* 1928 05 16, 2.

⁶⁴ Мартинець, Українське підпілля. Від У.В.О. до О.У.Н. 262.

⁶⁵ Ibid, 263.

žuvusių vokiečių kareivių kapines, vėliau stebėjo husarų pasirodymą ir lankė Aukštuosius Karininkų kursų⁶⁶.

E. Konovalecas ir V. Martynecas iš lietuvių surengtos Tautos šventės taip pat neskubėjo išvykti ir atsiveikinti su šventės organizatoriais bei svečiais. Jie lankėsi Kauno meno mokykloje, nepamiršdami aplankyti lietuvių visuomenininkų ir kitų intelektualų⁶⁷. Lankydamasis įvairiose lietuvių įstaigose ar diskutuodamas su lietuvių politikais ir intelektualais V. Martynecas pastebėjo, kad lietuviai nesugebėjo išlaikyti nuoseklaus dialogo, jis dažnai pasisukdavo ir vis paliesdavo Vilniaus klausimą. Vilniaus svarba Lietuvai ir jos visuomenei atspindėjo visuose ano meto periodiniuose leidiniuose ir diskusijose su lietuviais⁶⁸. Šie lietuvių siekiai susigrąžinti Lietuvos sostinę Vilnių UVO nariui užkliuvo neatsitiktinai. Šis kvietimas švęsti kartu Kaune su lietuvių politikais buvo naudingas dėl UVO leidinio „Surma“⁶⁹ perkėlimo iš Berlyno į Kauną. Būtent po šio vizito Kaune buvo pradėtas leisti šis leidinys, o jo turinys spausdinamas lietuviškai arba ukrainietiškai Lietuvių-Ukrainiečių draugijos leidinyje⁷⁰. Po 1930 m. LUD susirinkimo buvo numatyta suformuoti žurnalistikos skyrių – jam vadovauti paskirtas UVO atstovas I. Revjukas. UVO nario vadovavimas žurnalistikos skyriui leido spausdinti ne tik dalį leidinio „Surma“ turinio Lietuvių-ukrainiečių draugijos žiniuose, bet ir gauti prieigą prie radijo imtuvų bei skelbti UVO narių rašytus tekstus⁷¹.

Gegužės 17 d., E. Konovalceui ir V. Martynceui rengiantis išvykti iš Kauno, Biržiškų namuose buvo organizuotas susirinkimas⁷². Jo metu

⁶⁶ Užsienių svečiai Lietuvoje, *Kardas* 1928 05 30, 2.

⁶⁷ Мартинець, *Українське підпілля. Від УВ.О. до О.У.Н.*, 263.

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ „Trimitas“ (ukr. „Сурма“) – UVO periodinis leidinys, pradžioje buvo spausdinamas Berlyne (1927–1928 m.), 1928 m. perkeltas į Kauną. Kaune spausdintas iki 1934 m. Periodinio leidinio kopijos kurjerių buvo gabenamos į Vakarų Ukrainą. Leidinio turinys turėjo žadinti Vakarų Ukrainos visuomenėje tautinę agitaciją, nukreiptą prieš Lenkijos vyriausybę. Remiantis istoriko Klimentij Fedevič tyrimais UVO periodinis leidinys „Surma“ buvo spausdinamas toje pačioje tipografijoje kaip ir „Lietuvos aidas“. Klimentij Fedevič, „Sovietų Sąjunga ir Lietuvos politika Vakarų Ukrainos atžvilgiu XX a. ketvirtajame dešimtmetyje“, *Lietuvos istorijos metraštis* 2007/1 (2008), 66. 1932 m. buvo pradėtos leisti „Lietuvių-ukrainiečių draugijos žinios“, o dalis „Surma“ teksto turinio buvo pateikiama Lietuvių-ukrainiečių draugijos leidinyje. Todėl tikėtina, kad tipografinė „Surma“ leidinio padėtis Kaune pasikeitė. Leidinys buvo perkeltas iš „Lietuvos aidas“ leidyklos į Lietuvos Šaulių Sąjungos pastatą, kur buvo leidžiamos ir redaguojamos „Lietuvių-ukrainiečių draugijos žinios“.

⁷⁰ Мартинець, *Українське підпілля. Від УВ.О. до О.У.Н.*, 264.

⁷¹ Lietuvių Ukrainiečių draugijoj, *Lietuvių-Ukrainiečių draugijos žinios* nr. 3 (1932), 14.

⁷² Po ištrėmimo iš Vilniaus 1922 m. Mykolas Biržiška glaudėsi Petro Klimo bute, vėliau pakeitęs „Aušros“ gimnazijos direktorių Praną Dovydaitį, persikėlė į gimnazijos direktoriui skirtą butą. Žr. Vygintas Bronius Pšibilskis, *Mykolas Biržiška: patrioto, mokslininko, kultūrininko gyvenimo ir veiklos pėdsakai* (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009), 236–237.

Martynečas negalėjo nepakalbinti M. Biržiškos dukrų, o apie tai rašydamas atsiminimuose prisipažino, kad jis joms simpatizavo. Visgi šis susirinkimas UVO lyderiui buvo lyg dar viena galimybė, leidusi užmegzti ryšius su kitais lietuvių politikais ir intelektualais⁷³. Posėdyje buvo keliami tostai už lietuvių ir ukrainiečių tautų bendradarbiavimą bei už tai, jog bendras „priešas“ suvienijo šias tautas. Kitą dieną E. Konovalecas ir V. Martynečas iš LŠS pastato atsiėmė paruoštus fiktyvius dokumentus ir išvyko kartu su Augustinu Voldemaru. Pastarasis vyko į pasitarimą Londone kartu su Neviliu Čamberleinu, o UVO atstovai skubėjo į Berlyną rengtis pirmajam ukrainiečių nacionalistų kongresui Vienoje⁷⁴.

Po 1929 m. ukrainiečių nacionalistų kongreso UVO pakeitė suformuota nauja Ukrainiečių nacionalistų organizacija, tačiau ryšiai su Lietuvos vyriausybės politikais ir intelektualais nenutrūko. Kaune lankydavosi pulk. E. Konovaleco vadovaujamos organizacijos nariai, jiems buvo ruošiami fiktyvūs dokumentai kelionėms į kitas valstybes. Kaune paruoštais dokumentais pulk. E. Konovalecas naudojosi iki pat 1938 m., kai po Pavelo Sudaplatovo surengto pasikėsinimo žuvo Roterdame.

Išvados

Kaune užsimezgė Lietuvos vyriausybės politikų, LŠS ir UVO atstovų politinis dialogas, turėjęs nemažą reikšmę tolesnių santykių vystymuisi bei jų raidai. Po O. Dumino vizito Lietuvos laikinojoje sostinėje buvo numatyta surengti sukilimą Lenkijos aneksuotose baltarusių, ukrainiečių ir lietuvių teritorijose. Vėliau prie šio sukilimo buvo numatyta įtraukti SSRS ir Vokietiją. Pulk. E. Konovaleco vizito Kaune metu buvo nutarta įkurti bendrą lietuvių ir ukrainiečių organą „Leniwka“ (Lietuvių–ukrainiečių draugiją) ir paskirti UVO atstovą I. Revjuką prie Lietuvos vyriausybės; leisti UVO nariams naudotis Lietuvos pasiuntinybėmis užsienyje bei kartu su LŠS atlikti žvalgybines operacijas Lenkijoje.

Kaune UVO atstovams buvo ruošiami fiktyvūs dokumentai, skirti Lenkijos slaptųjų tarnybų persekiojamiems ukrainiečių organizacijos nariams keliauti iš vienos vietos į kitą. Šių fiktyvių dokumentų dėka UVO suformavo atstovybių tinklą, o šalia tokių svarbių centrų kaip Praha ar Berlynas svarbią poziciją užėmė Kaunas. 1928 metais E. Konovaleco ir V. Martyneco vizito Kaune metu iš Berlyno į Kauną buvo perkeltas UVO leidinys „Surma“, o dalis turinio pateikiama Lietuvių–ukrainiečių draugijos leistame leidinyje „Lietuvių–ukrainiečių draugijos žinios“.

⁷³ Мартинець, Українське підпілля. Від У.В.О. до О.У.Н., 264.

⁷⁴ Ibid.

Nors būdami Kaune UVO atstovai lankydavosi Kauno meno mokykloje, svečiuodavosi Lietuvos intelektualų, pavyzdžiui, M. Biržiškų, namuose ir dalyvaudavo pobūviuose kartu su kitais Lietuvos vyriausybės politikais, tačiau bene svarbiausia Kaune vieta, kurioje vyko posėdžiai, buvo organizuojama bendra LŠS ir UVO veikla, buvo LŠS būstinė. Būtent ant šio pastato (Laivės al. 34) šiandien kabo memorialinė lenta, skirta Ukrainos išsivadavimo lyderiui pulk. E. Konovalceui, kiekvienam Kauno miesto gyventojui ir svečiui primenantį, kad būtent čia užsimezgė ukrainiečių ir lietuvių santykiai.

Literatūra

- Anušauskas, Arvydas. *Lietuvos slaptoji tarnyba 1918–1940*. Vilnius: Versus Aureus, 2014.
- Błaszczak, Tomasz. *Białorusini w Republice Litewskiej 1918–1940*. Białystok: Wydawca Białoruski Towarzystwo Historyczne, 2017.
- Bogusław, Kosel. „Litewski plan oswobodzenia Wilna z rąk polskich“. *Studia podlaskie* t. 21, (2013).
- Buduwowycz, Bohdan. „Poland and the Ukrainian problem 1921–1939“. *Canadian Slavonic papers/Revue Canadienne des Slavistes* vol. 25 no. 4, (December 1983).
- Bolianovskiy, Andrei. „Cooperation between the German military of the Weimar Republic and the Ukrainian military organization“. *Harvard Ukrainian studies* vol. 23 is 1/2, (1999).
- Fedevič, Klimentj. „Sovietų Sąjunga ir Lietuvos politika Vakarų Ukrainos atžvilgiu XX a. ketvirtajame dešimtmetyje“. *Lietuvos istorijos metraštis* 2007/1, (2008).
- Ulytė-Grigelevičienė, Vita. „Lietuvos valstybės prezidento kalbų ir Tautos šventės iškilnių sąveika (1920–1938): poveikio komunikacija“. *Lietuvos istorijos studijos* nr. 24, (2009).
- Gaigalaitė, Aldona. „Lietuvos valstybės pagalba Vilnijos lietuviams 1922–1928 m.“. *Lietuvos istorijos metraštis* 1994, (1995).
- Jazavita, Simonas. „Illusion and reality of statehood: the search for parallels between the Lithuanian activist front and the organisation of Ukrainian nationalists“. *Icmopia* t. 1, (2017).
- Jokubauskas, Vytautas. Netiesioginis poveikis ir Lietuvos karinis saugumas 1919–1940 m. Klaipėda: Klaipėdos universitetas, 2019.
- Ivanovas, Bernardas. „Lietuvių Tautos šventė Kaune 1926 m. gegužės 15 d. ir jos atgarsiai to meto spaudoje“. *Kauno istorijos metraštis*. 9 t. (2008).
- Kulińska, Lucyna. *Działalność terrorystyczna i sabotażowa Narodowolucyjnych organizacji ukraińskich w Polsce w latach 1922–1939*. Kraków: fundacja centrum dokumentacji czym Niepodległościowego księgarnia akademicka, 2009.
- Ukraina svetimoj valdžioj: tautinių Ukrainos kovotojų nušviesta*. Iš vokiečių kalbos vertė Jonas Kazėnas. Kaunas: Vilniui vaduoti sąjungos leidinys, 1930.
- Mazur, Grzegorz. „Zamach na marszałka Józefa Piłsudskiego“. *Annales universitatis Mariae Curie-Skłodowska: Sectio F Historia*. t. 60, (2005).
- Veilientienė, Audronė. „Lietuvos geopolitinės orientacijos pakeitimas ir Vilniaus sugrąžinimo planas“. *Istorija* 81, (2011).

- Vareikis, Vygantas. „Sukilėliai, Šauliai, Savanoriai“. *Acta Historia universitatis Klaipeden-
sis* t. XVII, (2008).
- Magosci, Paul. „The Ruthenian decision to unite with Czechoslovakia“. *Slavic Review*
vol. 34. no. 2, (1975).
- Nefas, Mindaugas. „Lietuvos Šaulių Sąjungos ideologijos raiška Lietuvos visuomenėje
1919–1940 m.“. Daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas, 2017.
- Zięba, Andrzej. *Lobbing dla Ukrainy w Europie międzywojennej: Ukrainskie biuro pra-
sowe w Londynie oraz konkurenci polityczni (do roku 1932)*, Kraków: Księgarnia
akademicka, 2010.
- Prus, Edward. *Herosi spod znaku tryzuba Konowalec-Bandera-Szuchewycz*. Warszawa:
Wydawniczy związków zawodowych, 1985.
- Prus, Edward. *Taras Czuprynka Hetman UPA i wielki inkwizytor OUN*. Wrocław:
Wydawnictwo Nortom, 1998.
- Pšibilskis, Vygintas Bronius. *Mykolas Biržiška: patrioto, mokslininko, kultūrininko gyve-
nimo ir veiklos pėdsakais*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009.
- Solchanyk, Roman. „The Comintern and the Communist party of Western Ukraine
1919–1928“. *Canadian Slavonic paper/Revue Canadienne des slavistes* vol 23.
no. 2, (1981).
- Subtelny, Orest. *Ukraine a history*. Toronto: University of Toronto press, 2009.
- Šaknys, Žilvytis. „Valstybės (Tautos) švenčių formavimo ypatumai 1918–1940 m. Lie-
tuvoje“. *Lietuvos etnologija* 18 (27), (2018).
- Wiszka, Emilian. *Emigracja ukraińska w Polsce 1920–1939*. Gdańsk: Wydawnictwo
uniwersytetu Gdańskiego, 1997.
- Wysocki, Roman. *Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów w Polsce w latach 1929–1939*.
Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2013.
- Кентій, Анатолій. *Українська військова організація (УВО) в 1920–1928 рр. Короткий
нарис*. Київ: Інститут Історії України НАН України, 1998.
- Мірчук, Петро. *Нарис історії Організації Українських Націоналістів. 1920–1939 т.*
Перший том. Мюнхен – Лондон – Нью-Йорк: Українське видавництво, 1968.
- Парфирьев, Дмитрий. „Антипольское сотрудничество Литвы и УВО-ОУН в
межвоенный период“. *Славянский мир: общность и многообразие. Тезисы
молодежной научной конференции в рамках Дней славянской письменности
и культуры*, 2015.

Karolis LAURINAVIČIUS

THE SEARCHING FOR COMMON
POLITICAL DIALOGUE: VISITS OF
UVO REPRESENTATIVES IN
KAUNAS (1923–1928)

Summary

The aim of the article is to analyze the common political dialogue between UVO and Republic of Lithuania politics. The main reason that began the relationship between the Lithuanian establishment and UVO was Lithuanian-Polish conflict over the Vilnius region. Ukrainians and Lithuanians were not satisfied with the orientation towards the Entente states, the geopolitical situation and the value of the lost territory in search of allies. Members belonging to the UVO staged attacks, assaults and sabotage campaigns against the highest Polish state officials. As a result, the Polish secret services began to persecute the organization led by Y. Konovalts. UVO was unable to relocate the organization's structures to the annexed territories of western Ukraine, colonel Y. Konovalts appealed to Lithuania, which were confronted with Poland – in the hope of receiving help. In Kaunas, one of the representative offices of the organization, code-named Leniwka, otherwise known as the Lithuanian-Ukrainian Society, was formed from Lithuanian intellectuals and politicians together with UVO member Ivan Revjuk. Without Prague and Berlin, Kaunas became an important center for preparing fictitious documents for UVO representatives' travels to other countries, preparing an uprising in the annexed Ukrainian, Belarusian and Lithuanian territories of Poland, and exchanging information on the political situation in Poland after intelligence operations.

Keywords: Kaunas, Yevhen Konovalts, visits, UVO, Lithuania.